

ANDRZEJ ŻADŁO

Kielce

ORCID: 0000-0001-9249-9811

Mszalne Wyznanie wiary: *Credo*

Jego geneza i wymowa teologiczna

***Credo* – The Mass Profession of Faith**

Its Origins and Theological Meaning

Abstract

For centuries, the Church has known the phrase *lex orandi, lex credendi* (the law of prayer is the law of faith). This phrase encapsulates the issue of the mutual and bidirectional dependence between liturgy and faith. Liturgy serves as the source for the faith that is studied and explained by theology. Simultaneously, the norms of faith, continuously examined and studied, influence the shape of the liturgy and our participation in it.

The Church indeed prays as it believes, but it also believes as it prays. It is important that this dependence is experienced by the faithful during the liturgy and affirmed in their daily lives after the liturgy. This will happen if the contents of the faith are appropriately internalized by us, the participants in the liturgy, and translated into the language of life. This is what we should be mindful of when we recite or sing the Creed during Mass—originally formulated at Nicaea in 325, and later modified in Constantinople in 381. We recite it every Sunday, on solemnities, and other significant occasions to keep the fundamental truths of our faith in the Triune God, in the one, holy, catholic, and apostolic Church, as well as in the forgiveness of sins and eternal life, fresh in our minds.

Through the weekly, and sometimes more frequent, recitation of the Nicene-Constantinopolitan Creed during Mass, we feel increasingly anchored in the mysteries we believe in and more at peace when confronting the adversities and errors that assail us in various circumstances of life. It is worth reflecting on this as we approach the celebration of the 1700th anniversary of the Council of Nicaea in 2025. This council, in a time of threat from

the then-spreading heresy of Arianism, provided the Church with a tool to defend the faith, which had been planted and sown in the soil of human hearts by the Apostles.

Keywords: Apostolic *Credo*, Constantinople, Creed of the Mass, *Filioque*, God the Father, Holy Spirit, Nice, Son of God.

Abstrakt

Od wieków znana jest w Kościele sentencja: *lex orandi, lex credendi* (prawo modlitwy prawem wiary). Ujmuje ona zagadnienie wzajemnej i dwukierunkowej zależności liturgii od wiary i wiary od liturgii. Liturgia bowiem stanowi źródło dla wiary studiowanej i objaśnianej przez teologię, jednocześnie jednak normy wiary, nieustannie badane i studiowane, wpływają na kształt liturgii i na nasze w niej uczestnictwo¹.

Kościół faktycznie tak się modli, jak wierzy, ale też wierzy tak, jak się modli. Ważną rzeczą jest to, aby zależność ta była doświadczana przez wiernych podczas liturgii, a po jej zakończeniu poświadczana codziennym życiem. Będzie tak, jeżeli treści wiary będą przez nas – uczestników liturgii – odpowiednio interioryzowane i przekładane na język życia. To właśnie mamy sobie uświadamiać, kiedy recytujemy lub śpiewamy podczas Mszy św. *Credo* – w 325 r. zredagowane Nicei, a nieco później, bo w 381 r. zmodyfikowane w Konstantynopolu. Recytujemy je w każdą niedzielę, w uroczystości i inne znaczące okoliczności, by mieć na świeżo w świadomości podstawowe prawdy naszej wiary w Boga Trójjedynego, w Kościół, który jest jeden, święty, powszechny i apostołski, a także w odpuszczenie grzechów i żywot wieczny. Dzięki cotygodniowej, a nawet niekiedy częstszej recytacji mszalnego *Credo* w nicejsko-konstantynopolitańskiej wersji czujemy się coraz mocniej osadzeni w misteriach, w które wierzymy, jak też spokojniejsi w konfrontowaniu się z przeciwnościami, błędami nacierającymi na nas w różnych okolicznościach życia. Warto sobie to uświadomić w przededniu świętowania w przyszłym roku 1700. rocznicy Soboru Nicejskiego, który w sytuacji zagrożenia szerzącą się wówczas herezją arianizmu dał Kościołowi narzędzie służące obronie wiary, zaszczerpionej i posianej w glebę ludzkich serc przez apostołów.

Słowa kluczowe: Bóg Ojciec, *Credo* mszalne, Duch Święty, *Filioque*, Konstantynopol, Nicea, Skład apostołski, Syn Boży.

---

¹ Por. Mariusz Link. 2001. „Znaczenie i historia sentencji *lex orandi, lex credendi*”. *Łódzkie Studia Teologiczne* (10): 241.

„Sprawowanie Mszy św. ma ze swej natury charakter «wspólnotowy». Dlatego duże znaczenie posiadają [zarówno] dialogi między kapłanem i zgromadzonymi wiernymi, [jak też różnego rodzaju] aklamacje” (por. KL 26-27, 30)², które są nie tylko zewnętrznymi znakami wspólnej celebracji, lecz także narzędziami pogłębiającymi komunie między poszczególnymi członkami liturgicznego zgromadzenia (por. tamże). Ów wspólnotowy charakter podkreślają też razem recytowane bądź śpiewane, dłuższe albo krótsze formuły modlitewne, z których utkana jest eucharystyczna celebracja. Mamy wśród nich m.in. „akt pokuty, (...) modlitwę powszechną [czy] Modlitwę Pańską (OWMR 36). Jest wśród tych formuł także *Credo*, któremu poświęcone jest niniejsze studium, przeprowadzone w aspekcie historycznym i teologicznym.

1. Geneza formuły *Credo* i wprowadzenie jej do liturgii mszalnej

Stosowane podczas Mszy św. Wyznanie wiary (*Credo*) nie zostało skomponowane z myślą o wprowadzeniu go do liturgii mszalnej, lecz do liturgii chrzcielnej. Świadczy o tym fakt, iż ułożone jest w liczbie pojedynczej, albowiem recytowane było przez każdego katechumena osobno tuż przed chrzcielnym obmyciem³. W takiej pojedynczej formie występuje ono do dziś, niezależnie od faktu, że podczas Mszy św. wykonywane jest nie pojedynczo przez każdego z jej uczestników, lecz wspólnie przez zgromadzenie liturgiczne dla wyrażenia jednej i tej samej wiary wszystkich członków celebracji eucharystycznej oraz zmanifestowania ich osobistego przyzwolenia na proklamowane w poprzedzającej *Credo* Liturgii słowa orędzie oraz wyjaśniane i pogłębiane w homilii słowo Boże⁴.

W głównych ośrodkach życia liturgicznego pierwotnych chrześcijan powstało – jak wiemy – wiele wersji *Credo*⁵, lecz tylko dwie z nich uzyskały przyzwolenie na

² Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2006. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*. Poznań: Pallottinum (dalej: OWMR), 34. Por. Święta Kongregacja Obrzędów. 1967. „Instrukcja *Eucharisticum mysterium*”, nr 3d. *Acta Apostolicae Sedis* 59: 542 (dalej: AAS).

³ Por. Tarsycjusz Sinka. 1994. *Zarys liturgiki*. Kraków: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy, 190.

⁴ Zob. Mario Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*. T. 3: *La Messa. Commento storico-liturgico alla luce del Concilio Vaticano II*. Milano: Editrice Ancora, 294. Por. Jan Józef Janicki. 1992. Obrzędy liturgii Mszy świętej. W *Msza święta* (Mysterium Christi 3). Red. Waław Świerżawski, 238. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.

⁵ Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*. 2002. Poznań: Pallottinum (dalej: KKK), 192: „W ciągu wieków w odpowiedzi na potrzeby różnych epok sformułowano wiele wyznań lub symboli wiary. Są to symbole różnych Kościołów apostołskich i starożytnych (zob. Heinrich Denzinger. 1995. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Red. Peter Hünermann. Bologna: Edizioni Dehoniane, 1–64 – dalej: DS), symbol *Quicumque*, nazywany symbo-

stosowanie w liturgii rzymskiej. Jedna z tych wersji zaczerpnięta została z tradycji zachodniej i jest nazywana Symbolem (potocznie: Składem) apostołskim (*Symbolum Apostolorum* lub po prostu *Apostolicum*)⁶. Stanowi ono najwcześniejsze Wyznanie wiary Kościoła, sięgające III w. w wersji spisanej m.in. przez Hipolita Rzymskiego w *Tradycji apostołskiej*, a nawet – być może – pontyfikatu papieża Wiktora (189–197)⁷. Jest on dookreślany jako apostołski⁸, „ponieważ (...) jest uważany za wierne streszczenie wiary apostołów, (...) [za] starożytny symbol chrzcielny Kościoła rzymskiego. Jego wielki autorytet wynika z faktu, że jest «on symbolem, którego strzeże Kościół rzymski, gdzie miał siedzibę Piotr, pierwszy z Apostołów, i dokąd przyniósł wyrażenie wspólnej wiary»” (KKK 194)⁹, szczególnie w obliczu pojawiających się już we wczesnym Kościele herezji¹⁰. Ten wypróbowany przez

---

lem św. Atanazego (zob. DS 75–76), wyznania wiary niektórych synodów i soborów (Tolekańskiego [676] – DS 525–541; Laterańskiego [1215] – DS 800–802; Lyońskiego [1274] – DS 851–861; Trydenckiego [1564] – DS 1862–1870) lub niektórych papieży, jak *Fides Damasi* (por. DS 71–72) czy *Wyznanie wiary Ludu Bożego* ułożone przez Pawła VI (1968)¹¹, będące odpowiedzią na stosunkowo licznie powstające nowe sformułowania *Credo*. Zob. Bogusław Nadolski. 1992. *Liturgika*. T. 4: *Eucharystia*. Poznań: Pallottinum, 154. *Wyznanie wiary* Pawła VI znajduje się w: „Kielecki Przegląd Diecezjalny”. 1969, 45 (1): 15–20.

⁶ Słowa „symbol” w odniesieniu do wyznania wiary zaczęto od pewnego momentu używać w Kościele oficjalnie. Prekursorem stosowania go był Tertulian. Oficjalnie jednak po raz pierwszy katolickie Wyznanie wiary zostało nazwane „Symbolem” dopiero na synodzie w Laodycei (ok. 360 r.). Ci, którzy o tym zadecydowali, tłumaczyli, że powinno być ono rozumiane jako znak rozpoznawczy, formuła wtajemniczenia i skrót wiary prawdziwej. Por. Adam Szewczyk. *Wyznanie wiary. Dlaczego funkcjonują dwie wersje tej modlitwy?* (07.06.2024) <https://niniwa.pl/2020/12/10/wyznanie-wiary-dlaczego-funkcjonuja-dwie-wersje-tej-modlitwy/>. Obecna formuła Składu Apostołskiego z podziałem na 12 artykułów, przypisywanych – każda – poszczególnym apostołom jako dzieło ich autorstwa, ma takie brzmienie: „1) Wierzę w Boga, Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, 2) i w Jezusa Chrystusa, Syna Jego jedyne, Pana naszego, 3) który się począł z Ducha Świętego; narodził się z Maryi Panny. 4) Umęczon pod Ponckim Piłatem, ukrzyżowan, umarł i pogrzebion; zstąpił do piekieł. 5) Trzeciego dnia zmartwychwstał. 6) Wstąpił na niebiosa, siedzi po prawicy Boga Ojca Wszchemogącego. 7) Stamtąd przyjdzie sędzić żywych i umarłych. 8) Wierzę w Ducha Świętego, 9) święty Kościół powszechny, świętych obcowanie, 10) grzechów odpuszczenie, 11) ciała zmartwychwstanie, 12) żywot wieczny. Amen”. Powyższy Skład i jego podział na artykuły – wg Stanisław Głowa, Ignacy Bieda. Oprac. 2001. *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 608 (por. KKK, s. 58). Omawiana formuła Wyznania wiary wykształciła się na początku III w. Natomiast od IV w. zaczęto przekazywać tradycję mówiącą o tym, że ułożyło ją dwunastu apostołów przed rozejściem się z Jerozolimy na krańce świata. Stąd należy też wyprowadzać pochodzenie nazwy „Skład apostołski” (Roman Marcinkowski. *Katecheza 13. CREDO – wyznanie wiary Kościoła*. [6.06.2024] https://www.jednocsc.com.pl/images/katecheza/5170/Kat_22.pdf). Artykuły te mieli według legendy zebrać razem (*syballein*) apostołowie przed ich rozejściem się z Jerozolimy – zgodnie z postanowieniem Jezusa – na cały świat dla ewangelizacji. Michael Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła* (Amateca: Podręczniki Teologii Katolickiej 10). Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum, 345.

⁷ Por. Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła*, 345.

⁸ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294.

⁹ Zob. św. Ambroży. *Explanatio Symboli* 7: PL 17, 1158 D.

¹⁰ To właśnie herezje, czyli niewłaściwe próby interpretowania Objawienia oraz niezgodne z wiarą Kościoła rozumienie prawd wiary, uważa się za inną jeszcze – oprócz chrzcielnej – przyczynę powstania Symbolu. Zob. Marcinkowski. *Katecheza 13*.

bieg historycznych wydarzeń Symbol, uznawany za Wyznanie wiary samych apostołów, mający swój szczególny autorytet i znaczenie historyczne, ma również dziś zastosowanie w liturgii chrzcielnej, sprawowanej w ramach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych¹¹, bądź chrztu udzielanego dzieciom¹².

Równie ważne co Skład apostołowski (*Apostolicum*) stało się dość wcześnie *Credo* nicejsko-konstantynopolikańskie, wywodzące się z Jerozolimy i tam też na początku stosowane podczas przygotowania katechumenów do wtajemniczenia chrześcijańskiego¹³. Dziś wyznanie to

recytujemy w każdą niedzielę wspólnie w kościele. Jest ono w porównaniu z Symbolem apostołskim rozszerzoną treściowo formułą wiary. [Traktuje bowiem] bardziej szczegółowo pewne treści, których interpretacja sprawiała szczególne trudności. Chodziło głównie o obszerniejsze wyjaśnienie tego, kim jest Jezus Chrystus, jaka jest Jego relacja do Boga Ojca oraz jak rozumieć Osobę Ducha Świętego. To Wyznanie wiary nazywa się nicejsko-konstantynopolikańskim, gdyż jest (...) efektem obrad dwóch pierwszych soborów powszechnych, które odbyły się w Nicei koło Konstantynopola oraz w samym Konstantynopolu (381)¹⁴.

Credo opiera się więc na nauce Soboru Nicejskiego I (325) i Konstantynopolikańskiego I (381). Jego treść wyjaśnił św. Cyryl Jerozolimski (zm. 386 lub 387 r.) w katechezach VII–XVIII, skierowanych do kandydatów do chrztu¹⁵. Podstawą omawianej formuły nicejsko-konstantynopolikańskiej stał się prawdopodobnie pierwotny symbol chrzcielny stosowany przez Kościół w Jerozolimie. Jej fama urosła do takich rozmiarów, że zaczęto ją oceniać jako jedna z najbardziej popu-

---

¹¹ Zob. Obrzęd przekazania Symbolu wiary. W *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 1988. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, 187. Warto zauważyć, iż stosowna rubryka tych obrzędów dopuszcza zastosowanie Symbolu nicejsko-konstantynopolińskiego (zob. tamże), podobnie jak najnowszy *Missale Romanum* zawiera wyjaśnienie, iż *loco symboli niceano-constantinopolitani, praesertim tempore Quadragesimalae et tempore paschali, adhiberi potest symbolum baptismale Ecclesiae Romanae sic dictum Apostolorum. Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum* (iuxta typicam tertiam emandatam). 2015. Downers Grove: Midwest Theological Forum, 437.

¹² Zob. Wyznanie wiary w formie trzech tropów. W *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 2016. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, 58, 72, 92.

¹³ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294.

¹⁴ Marcinkowski. *Katecheza 13*.

¹⁵ Zob. Cyryl Jerozolimski. 2000. *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne* (Biblioteka Ojców Kościoła 14). Kraków: Wydawnictwo „M”, 109–318.

larnych formuł wyznania wiary na Wschodzie, do czego przyczyniło się potwierdzenie jej w 451 r. przez Sobór Chalcedoński.

Początkowo również i to Wyznanie wiary stosowane było w procesie przygotowania katechumenów do chrztu. Później natomiast weszło do liturgii eucharystycznej i pozostaje z nią związane do dziś. Jako pierwszy wprowadził je do Mszy patriarcha Konstantynopola Tymoteusz około roku 515¹⁶, przewidując mu miejsce między znakiem pokoju a anaforą¹⁷. Wkrótce praktyka stosowania tej formuły w liturgii mszalnej rozpowszechniła się na całym Wschodzie i została usankcjonowana przez cesarza Justyniana w 568 r.¹⁸ Pod koniec VI w. przedostała się do Hiszpanii, gdzie arianie nawróceni na prawdziwą wiarę zapragnęli ją publicznie wyznawać i wynagradzać szkody wyrządzone wierze innych chrześcijan. Praktykę odmawiania *Credo secundum formam orientalium Ecclesiarum* w Hiszpanii zatwierdził synod w Toledo w roku 589¹⁹. W odróżnieniu jednak od Wschodu, zostało ono w Hiszpanii umiejscowione po anaforze, to jest bezpośrednio przed modlitwą *Ojcze nasz*²⁰. Odmawiano je tam w ten sposób, że podczas wyznawania *unanimiter et clara voce* wiary przez lud kapłan trzymał konsekrowaną Hostię nad kielichem²¹. Inny nurt popłynął ze Wschodu przez Irlandię i Anglo-Saksonię do Akwizgranu, gdzie Karol Wielki wprowadził *Credo* do Mszy odprawianej w kaplicy pałacowej. Jednak dopiero w XI w. jego zastosowanie przyjęło się na Północy²². Wyznanie wiary do Mszy rzymskiej wprowadził według Berno z Reichenau (zm. 1048) papież Benedykt VIII (1012–1024)²³. Decyzja papieża miała być podyktowana wolą dania odpowiedzi na prośbę wyrażoną przez niemieckiego cesarza Henryka II, który 14 lutego 1014 r. przybył do Rzymu na swą koronację. Na pytanie cesarza, dlaczego Wyznanie wiary nie ma zastosowania w Rzymie, Benedykt VIII miał odpowiedzieć, że w Rzymie nie doszło do żadnej herezji, która wymagałaby troski o bliższe określenie wiary ludu wiecznego miasta. Niemniej pod jego wpływem Benedykt VIII włączył *Credo* do Mszy rzymskiej, ustanawia-

¹⁶ Por. Teodor Lektor. *Historiae Ecclesiae fragmenta. Lib. II.* 32: PG 86, 201.

¹⁷ Por. Teodor Lektor. *Historiae Ecclesiae fragmenta*, 202.

¹⁸ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294; por. Adrien Nocent. 1983. *Storia della celebrazione dell'Eucaristia. W La liturgia, Eucaristia. Teologia e storia della celebrazione* (Anamnesis 3/2). Red. Salvatore Marsili, 216. Casale Monferrato: Marietti.

¹⁹ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294; Nadolski. 1992. *Liturgika*, 153.

²⁰ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294; Nocent. 1983. *Storia*, 216.

²¹ Por. Righetti. 1998³. *Manuale di storia liturgica*, 294–295.

²² Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła*, 345–346.

²³ Zob. Berno z Reichenau. *De quibusdam rebus ad Missae officium spectantibus* 2: PL 142, 1058–1059. Por. Nocent. 1983. *Storia*, 216.

jąc wkrótce potem regulację, by je odmawiano „wyłącznie w niedziele i te tylko święta, które są w nim wzmiankowane”²⁴.

Zgodnie z aktualnymi ustaleniami Wyznanie wiary odmawia się lub śpiewa w niedziele i uroczystości. Można je stosować również podczas szczególnie uroczystych celebracji (por. OWMR 68).

2. Struktura i treść mszalnego *Credo*

W analizowanym *Credo* dostrzegamy odniesienie do Listu św. Pawła do Efezjan, w którym czytamy:

Jedno jest Ciało i jeden Duch, bo też [zostaliśmy] wezwani do jednej nadziei, jaką daje [nasze] powołanie. Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest. Jeden jest Bóg i Ojciec wszystkich, który jest i działa ponad wszystkimi, przez wszystkich i we wszystkich (4,4-6).

Wobec niebezpieczeństwa rozbicia, na jakie narażały Kościół szerzone u jego zarania i uderzające w jego spójność błędy, św. Paweł w powyższym fragmencie listu zwrócił uwagę na fundament jedności wierzących w Chrystusa, jakim jest Trójjedyny Bóg, do którego przystęp daje wiara, oraz Kościół, w szeregi którego wprowadza chrzest. To przekonanie sprawia, że w mszalnym Wyznaniu wiary dają się wyróżnić części składowe, dedykowane kolejno czterem podstawowym prawdom chrześcijańskiej wiary, odnoszącym się do Boga Ojca, Syna Bożego, Ducha Świętego oraz do Kościoła i do życia wiecznego.

2.1. Prawda o Bogu Ojcu

Od wzmianki o Bogu Ojcu rozpoczyna się mszalne *Credo*, które w polskim przekładzie brzmi:

Wierzę w jednego Boga, Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych. I w jednego Pana Jezusa Chrystusa, Syna Bożego jednorodzonego, który z Ojca jest zrodzony przed wszystkimi wiekami. Bóg z Boga, Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego. Zrodzony a nie stworzony, współistotny Ojcu, a przez

²⁴ Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła*, 346. Por. Nocent. 1983. *Storia*, 216.

Niego wszystko się stało. On to dla nas ludzi i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba. I za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem. Ukrzyżowany również za nas, pod Poncjuszem Piłatem został umęczony i pogrzebany. I zmartwychwstał dnia trzeciego, jak oznajmia Pismo. I wstąpił do nieba; siedzi po prawicy Ojca. I powtórnie przyjdzie w chwale sądzić żywych i umarłych, a Królestwu Jego nie będzie końca. Wierzę w Ducha Świętego, Pana i Ożywiciela, który od Ojca i Syna pochodzi. Który z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę; który mówił przez Proroków. Wierzę w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół. Wyznaję jeden chrzest na odpuszczenie grzechów. I oczekuję wskrzeszenia umarłych. I życia wiecznego w przyszłym świecie²⁵.

Jak wynika z pierwszego zdania *Credo*, Kościół wyznaje wiarę w Boga nade wszystko jako „Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi [oraz] wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych”. Komentarz do tak brzmiącej pierwszej części *Credo* dał papież Paweł VI w zaproponowanym przez siebie Wyznaniu wiary, jakie wygłosił 30 czerwca 1968 r. na zakończenie Roku Wiary obchodzonego z okazji 1900. rocznicy męczeńskiej śmierci apostołów Piotra i Pawła²⁶. W wyznaniu tym papież doprecyzował zdecydowanie, że my jako chrześcijanie

wierzemy w jednego Boga, Ojca, Syna i Ducha Świętego, Stwórcę rzeczy widzialnych – do jakich należy świat, w którym żyjemy – oraz niewidzialnych – jakimi są czyste duchy, które nazywamy też aniołami – Stwórcę również duszy duchowej i nieśmiertelnej każdego człowieka²⁷.

Stwórcą więc całego świata i zamieszkujących go bytów widzialnych oraz niewidzialnych jest cała Trójca Święta. Paweł VI wyraźnie podkreślił, że

---

²⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 2013. Poznań: Pallottinum, 13*–14*. Zob. KKK, s. 58; Święta Kongregacja Nauki Wiary. 1967. „Formuła wyznania wiary obowiązującego na przyszłość zamiast dotychczasowej formuły trydenckiej i przysięgi antymodernistycznej”. AAS 59: 1058.

²⁶ Dla Pawła VI Rok Wiary był w istocie okazją do uroczystej proklamacji wyznania wiary jako owocu obrad Soboru Watykańskiego II, ale też, a nawet przede wszystkim, jako próby autentycznej odpowiedzi na posoborowy kryzys. W pierwotnym zamiarze miało to być wyznanie wiary sformułowane „w stylu nowoczesnym, w stylu kerygmatycznym, w stylu dynamicznego zwiastowania w duchu życia i doświadczenia ludzkiego” (Jean Puyo, Yves Congar. 1982. *Życie dla prawdy. Jean Puyo rozmawia z ojcem Y. Congarem*. Tłum. Adam Paygert. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 138). W rzeczywistości było odpowiedzią na błędy i wątpliwości katechizmu holenderskiego (Marek Żmudziński. 2014. „Eklezjalny sens Roku Wiary w świetle nauczania papieża Pawła VI i Benedykta XVI”. *Studia Elbląskie* 15: 135).

²⁷ Paweł VI. 1969. „Wyznanie wiary wygłoszone przez Ojca św. Pawła VI w dniu 30 czerwca 1968 roku”. *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 45 (1): 15.

ten jedyny Bóg jest absolutnie jeden tak w swej najświętszej istocie, jak i we wszystkich swych doskonałościach: w swojej wszechmocy, w swej nieskończonej mądrości, w swojej opatrności, w swej woli i miłości. Jest On „tym, Który jest”, jak to sam objawił Mojżeszowi (por. Wj 3,14); jest Miłością, jak pouczył nas Jan Apostoł (por. 1 J 4,8). Te dwa imiona: Byt i Miłość wyrażają w sposób niewypowiedziany tę samą boską prawdę o Tym, który okazał się nam i który, mieszkając w niedostępnej światłości (por. 1 Tm 6,16), jest sam w sobie ponad wszelkim imieniem i ponad wszelkimi rzeczami oraz wszelkim stworzonym umysłem²⁸.

2.2. Prawda o Synu Bożym

Dla jasnego określenia prawdy o Synu Bożym wprowadzone zostały do *Cre-do* wyrażenia o charakterze polemicznym, skierowane przeciwko herezji Ariusza, który wbrew powszechnej wierze chrześcijan przeczył bóstwu Jezusa Chrystusa²⁹, głosząc tzw. subordynacjonizm, a więc Jego podporządkowanie Bogu Ojcu. Według wyznawanej przez arian herezji Syn Boży, zwany też Słowem Bożym, Logosem, nie byłby prawdziwym Bogiem, lecz tylko pierwszym, najdoskonalszym stworzeniem, powołanym przez Boga z nicości do bytu przed wiekami, by być Jego narzędziem przy powoływaniu do bytu innych stworzeń. Taki Syn Boży – wg Ariusza – miałby jak wszystkie stworzenia początek i byłby co do swej istoty zupełnie różny od Ojca³⁰.

Arianizm został potępiony na Soborze Nicejskim I w 325 r., podczas którego na bazie bliżej nieznanego, trynitarnie zbudowanego wyznania wiary³¹, przez zastosowanie pozabiblijnego pojęcia *homousios*, sprecyzowano Symbol wiary zwany „nicejskim”³², który w części odnoszącej się do Jezusa brzmi:

²⁸ Paweł VI. 1969. „Wyznanie wiary wygłoszone przez Ojca św. Pawła VI w dniu 30 czerwca 1968 roku”, 15.

²⁹ Por. Marek Starowieyski. 1994. *Sobory Kościoła niepodzielonego. Cz. I: Dzieje* (Teologia dla Wszystkich). Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 42.

³⁰ Władysław Łydka. 1985. Arianizm. W *Słownik teologiczny*. T. 1. Red. Andrzej Zuberbier, 38. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka. Por. Jerzy Misiurek. 1985. Arianizm, Cz. I: Nauka Ariusza. W *Encyklopedia katolicka*. T. 1. Red. Feliks Gryglewicz, 911. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

³¹ Być może było to zaproponowane przez Euzebiusza z Cezarei cezarejskie lub jerozolimskie chrzcielne Wyznanie wiary. Zob. Stanisław Longosz. 2009. Nicejski symbol wiary. W *Encyklopedia katolicka*. T. 13. Red. Edward Gigilewicz, 997. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

³² Owemu Symbolowi „nicejskiemu” przypisywany jest tytuł „Wyznanie wiary 318 Ojców”, przy czym cyfry 318 nie należy koniecznie łączyć z uczestnikami Soboru Nicejskiego, bo ich było prawdopodobnie ok. 250, lecz raczej z liczbą sług Abrahama z Rdz 14,14, interpretowanej przez Pseudo-Barnabę jako oznaczającej imię Jezusa (po grecku 18 = IH) oraz krzyż (greckie T = 300).

[Wierzymy] w jednego Pana naszego Jezusa Chrystusa, Syna Bożego, zrodzonego z Ojca, jednorodzonego, to znaczy z substancji Ojca, Boga z Boga, światłość ze światłości, Boga prawdziwego z Boga prawdziwego, zrodzonego, a nie stworzonego, współistotnego Ojcu, przez którego uczynione zostały wszystkie rzeczy tak w niebie, jak i na ziemi (...)”³³.

Jezus Chrystus jest więc według nauczania Kościoła jednorodzonym Synem Bożym, zrodzonym z Ojca przed wiekami (por. J 1,3), Bogiem z Boga, Światłością ze Światłości, Bogiem prawdziwym, zrodzonym, nie stworzonym, współistotnym Ojcu. Szczytem całego wyznania wiary jest stwierdzenie o zbawczym charakterze wcielenia Słowa Bożego. Brzmi ono: „[On] zstąpił dla nas ludzi i dla naszego zbawienia [na ziemię]; przyjął ciało i stał się człowiekiem; poniósł mękę i zmartwychwstał dnia trzeciego, i wstąpił do nieba (...)”³⁴.

Osoba Boga-Człowieka jest przedstawiana w *Credo* już od czasów nicejsko-konstantynopolskich jakby w podwójnym ruchu. Pierwszym z nich (zstępującym) jest uniżenie, którego przejawem stało się przyjęcie ciała z Maryi Dziewicy, męka i pogrzebanie. Drugim ruchem natomiast (wstępującym) jest wywyższenie, zrealizowane w zmartwychwstaniu, wniebowstąpieniu oraz zajęciu miejsca „po prawicy Ojca”³⁵. Powyższe przedstawienie misterium Syna Bożego czerpie swą inspirację z chrystologicznego hymnu, jaki św. Paweł zamieścił w Liście do Filipian (zob. 2,6-11). Wyrażenie natomiast „siedzi po prawicy Ojca”, zapożyczone z mesjańskiego Ps 110,1, jest aluzją do obrzędu intronizacji nowego króla. Zajęcie miejsca po prawej stronie Przybytku – tronu Boga – symbolizuje uczestnictwo mesjańskiego Króla we władzy samego Boga. Tekst Ps 110,1 jest przytaczany i komentowany w licznych miejscach Nowego Testamentu jako zapowiedź wejścia Chrystusa do chwały Ojca oraz Jego władzy nad wszystkimi stworzeniami – także nad aniołami (zob. Mt 22,44; Dz 2,34n; Rz 8,34; 1 P 3,22; Hbr 1,13; 10,12n). Uwieńczeniem dzieła Syna Bożego będzie Jego powtórne przyjście (paruzja) oraz wieczne królowanie (por. 2 Sm 7,13.16; Łk 1,33).

Zob. Sobór Nicejski I (325). W *Dokumenty soborów powszechnych: Tekst grecki, łaciński, polski*. 2001. T. 1: *Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325–787)*. Oprac. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras, 25, przyp. 1. Kraków: Wydawnictwo WAM. Por. Starowiejski. 1994. *Sobory*, 43.

³³ *Breviarium fidei*. 2001, 6011–612.

³⁴ *Breviarium fidei*. 2001, 25.

³⁵ Por. Sobór Nicejski I (325). 2021, 25; *Sobór Konstantynopoliński I (381)*. W *Dokumenty soborów powszechnych*, 69.

Kiedy dziś wypowiadamy słowa traktujące w *Credo* o misterium wcielenia, głęboko się pochylamy, a przykłękamy w uroczystość Zwiastowania Pańskiego i Narodzenia Pańskiego (por. OWMR 137).

2.3. Prawda o Duchu Świętym

Również prawda o Duchu Świętym wyrażona jest w mszalnym *Credo* przy pomocy terminów polemicznych, skierowanych w tym przypadku przeciwko błędom Macedoniusza, potępionym na I Soborze Konstantynopolińskim (381). Jako biskup Konstantynopola, Macedoniusz utrzymywał i dowodził, że Duch Święty nie jest równy Bogu w godności, że nie ma udziału w tej samej czci i chwale, co Bóg Ojciec i Syn Boży, lecz pozostaje jedynie sługą i podwładnym Boga³⁶. Zaistniała w takim kontekście nowa sytuacja domagała się reakcji Kościoła i jasnej jego wykładni na temat istotnej dla chrześcijan kwestii wiary w Ducha Świętego jako trzeciej Osoby Trójcy Świętej. Co prawda już w Składzie apostoelskim i w Symbolu nicejskim, po długim passusie poświęconym Synowi Bożemu, był wzmiankowany Duch Święty, ale w bardzo zwięzłym wyznaniu „[Wierzymy] w Ducha Świętego”. Sobór Konstantynopoliński I stanął więc wobec konieczności opracowania nowego wyznania wiary. Przy zachowaniu Wyznania nicejskiego w całości, włączono fragmenty innych symboli oraz szerszy, przepracowany przez Ojców soborowych ustęp o Duchu Świętym³⁷.

Nauka Kościoła potwierdza z naciskiem, że Duch Święty jest Panem, jak Panem jest Ojciec i Syn. Świadomość tego uwrażliwia na Bóstwo Ducha Świętego i na równość wszystkich trzech Osób Boskich, odbierających wspólną część w liturgii. Kościół swym nauczaniem zwraca też uwagę na fakt, że Duch Święty jest Ożywicielem, twórcą życia nadprzyrodzonego, bo uświęca wszelkie stworzenie. Jest zatem Bogiem, który „daje życie” (J 6,63), „ożywia” (2 Kor 3,6), jest „Duchem ożywiający” (1 Kor 15,45)³⁸.

Ten Duch Święty pochodzi od Ojca i Syna (*ex Patre Filioque procedit*) oraz wspólnie z Ojcem i Synem odbiera uwielbienie i chwałę. On też przemawiał przez Proroków (por. Iz 61,1; Łk 4,16). Myśl o pochodzeniu Ducha od Ojca i Syna wyklarowała się jeszcze przed III Synodem w Toledo (589) na terenie Hiszpanii i tam też pod pojęciem *Filioque* została wprowadzona do wyznania wiary w liturgii moza-

³⁶ Por. Starowieyski. 1994. *Sobory*, 42; Józef Naumowicz. 2006. Macedonianizm. W *Encyklopedia katolicka*. T. 11. Red. Stanisław Wilk, 681. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

³⁷ Por. Starowieyski. 1994. *Sobory*, 43.

³⁸ Por. Starowieyski. 1994. *Sobory*, 43.

rabskiej dla podkreślenia prawdy o tym, że Ojciec i Syn wspólnie stanowią zasadę pochodzenia Ducha Świętego³⁹. Na wprowadzenie pojęcia *Filioque* do wyznania wiary na Zachodzie miał wpływ św. Paulin z Akwilei (ok. 750–802) i Karol Wielki. Św. Paulin uważał to sformułowanie wiary w pochodzenie Ducha Świętego od Ojca i Syna (*Filioque*) za ważne w walce z adopcjonizmem i podczas synodu we Frankfurcie w 794 r. wykazywał jego stosowność. Po synodzie we Frankfurcie Karol Wielki w swej kaplicy nakazał śpiewać *Credo* z dodatkiem *Filioque*. Zwyczaj taki wprowadzono też w klasztorze na Górze Oliwnej w Jerozolimie, przeciw czemu protestowali mnisi greccy. Synod w Akwizgranie potwierdził praktykę dworu cesarskiego, a papież Leon III (zm. 816), choć uznawał prawowierność nauki płynące z *Filioque*, to jednak z motywów dyscyplinarnych nie zgadzał się jeszcze na włączenie *Filioque* do liturgicznych tekstów rzymskich. Uczynił to dopiero papież Benedykt VIII w 1014 r. i od XI w. formuła *Filioque* posiada stałe miejsce w łacińskim tekście mszalnego *Credo*⁴⁰.

2.4. Prawda o Kościele i życiu wiecznym

Prawda o Kościele zawarta jest w jednym, krótkim co prawda, niemniej pełnym głębokich określeń zdaniu mszalnego *Credo*. Zdanie to brzmi: „Wierzę w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół”. Porównując zestawione paralelnie na końcu tego artykułu wyznania wiary, dostrzegamy, że o Kościele nie wzmiankowało Wyznanie nicejskie. W Składzie apostołskim wspomina się „święty Kościół powszechny”. W wyznaniu zaś nicejsko-konstantynopolitańskim lud zgromadzony na sprawowaniu Mszy w niedziele i uroczystości wyznaje wiarę w to, że Kościół jest jeden, święty, katolicki i apostołski, że nasz Zbawiciel po swoim zmartwychwstaniu powierzył go pasterskiej trosce Piotra (por. J 21,17) i zlecił mu oraz pozostałym apostołom rozkrzewianie go i kierowanie nim (por. Mt 28,18nn) jako „filarem i podwaliną prawdy” (1 Tm 3,15 – zob. KK 8).

Kościół jest przede wszystkim jeden, jako że ma jednego Pana, wyznaje jedną wiarę, rodzi się z jednego chrztu, jest ożywiany przez jednego Ducha⁴¹ oraz tworzy zebrany w jedno lud i to nie tylko w ogólnym tego słowa znaczeniu, lecz

³⁹ Por. Kazimierz Kupiec. 1989. *Filioque*. W *Encyklopedia katolicka*. T. 5. Red. Ludomir Bieńkowski, 196. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

⁴⁰ Por. Kupiec. 1989. *Filioque*, 196.

⁴¹ *Wierzę w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół*. (23.06.2024) <https://ministranci.diecezja.kielce.pl/wp-content/uploads/2022/09/Wierze-w-jeden-swiety-powszechny-i-apostoliski-Kosciol.pdf>.

prawdziwy lud Boży (*plebs adunata*), przez samego Boga zgromadzony, od dawna zapowiadany, przez bieg historii Starego Testamentu cudownie przygotowany, ustanowiony w czasach ostatecznych, objawiony przez wylanie Ducha Świętego oraz uczestniczący w jedności Osób Boskich, a nawet jednością Ojca i Syna, i Ducha Świętego zjednoczony (por. KK 4)⁴². Chodzi więc o Kościół jako o *de unitate Patris et Filii et Spiritus sancti plebs adunata*⁴³. Wzorem i zasadą misterium jedności Kościoła jest „jedność w Trójcy Osób jednego Boga Ojca i Syna w Duchu Świętym” (DE 2). Nawet jeżeli na przestrzeni dziejów owa jedność przeszła bolesną próbę wielu podziałów, jej niewyczerpane źródło trynitarnie pobudza Kościół do coraz głębszego przeżywania tej komunii, którą jaśniała pierwsza wspólnota jerozolimska (por. Dz 2,42; 4,32)⁴⁴.

Kościół jest również święty, ponieważ jego twórcą jest najświętszy Bóg, a Chrystus – jego Głowa – złożył siebie w ofierze dla jego uświęcenia. Jest święty, bo żywia go Duch Święty⁴⁵. On też z woli Chrystusa dysponuje pełnią zbawczych środków i pozostaje nieskalany. Choć bowiem tworzą go ludzie grzeszni, to jednak dąży on nieustannie do tej świętości, jaką już teraz jaśnieje w świętych – z Maryją na czele. „W języku biblijnym pojęcie «święty», zanim zacznie oznaczać świętość moralną i egzystencjalną wiernych, nawiązuje do uświęcenia, jakiego dokonuje Bóg przez wybór i łaskę, którą ofiaruje swemu ludowi”⁴⁶. Tak więc to Jego obecność uświęca członków Kościoła (por. J 17,17.19), dlatego możemy o nim mówić, że jest święty – choć nie na mocy własnych inicjatyw, lecz potęgą świętości Chrystusa i Ducha Świętego, na drodze nieustannie podejmowanej pokuty i odnowy (por. KK 8).

Świętość [więc] Kościoła to nie (...) to samo, co osobista świętość [jego] członków (...). Kościół jest święty, ponieważ jego Założycielem i Głową jest Chrystus, Syn Boży, który wraz z Ojcem i Duchem Świętym odbiera cześć jako „sam jeden Święty” (KKK 823). Chrystus jest święty i zarazem

⁴² Por. Andrzej Żądło. 2001. *Kościół lokalny. Teologia i duszpasterstwo*. Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 20.

⁴³ Św. Cyprian. *De Oratione Dominica* 23: PL 4, 536.

⁴⁴ Zob. Jan Paweł II. 2000. „Katecheza podczas audiencji generalnej *Chwała Trójcy Świętej w życiu Kościoła*”. *L'Osservatore Romano* 10: 48.

⁴⁵ Por. Janusz Królikowski. 2015. Wierzę w Kościół święty. *W Kościół lokalny w Kościele Chrystusa* (Lumen Gentium I). Red. Robert Kantor, 133. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.

⁴⁶ Jan Paweł II. 2000. „Katecheza”, 48.

jest źródłem wszelkiego uświęcenia. Dlatego obdarzył Kościół darem Ducha Świętego i wyposażył go w pełnię środków zbawienia, jakimi są przede wszystkim słowo Boże i sakramenty. Dzięki temu Kościół zjednoczony z Chrystusem sam jest przez Niego uświęcany i w Nim może także pełnić misję uświęcania⁴⁷.

Kościół jest powszechny, jako że jest posłany do głoszenia Chrystusa na całym świecie w nadziei, że władcy narodów połączą się z ludem Boga Abrahama (por. Ps 47[46],10; Mt 28,19)⁴⁸. Pielgrzymujący Kościół, zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II,

z natury swojej jest misyjny, ponieważ bierze początek z misji (*ex missione*) Syna i misji Ducha Świętego, zgodnie z zamysłem Boga Ojca. Zamyśl ten wypływa ze „źródła miłości”, czyli z miłości Boga Ojca, który jest Początkiem bez początku, z którego rodzi się Syn i od którego przez Syna pochodzi Duch Święty. On w swej nadzwyczajnej i miłosiernej dobroci stworzył nas w sposób wolny, a ponadto łaskawie powołał do wspólnego z Nim uczestniczenia w życiu i chwale. On hojnie rozlewa dobroć Boga i rozlewać jej nie zaprzestaje, tak aby Stwórca wszystkiego stał się w końcu „wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15,28), troszcząc się równocześnie o swoją chwałę i naszą szczęśliwość (DM 2).

Z woli Chrystusa Kościół głosi całość depozytu wiary całej ludzkości oraz dysponuje wszystkimi środkami koniecznymi do zbawienia. Omawiana powszechność urzeczywistnia się przez otwarcie Kościoła na wszystkie narody oraz przez to, że – istniejąc i działając w określonym miejscu – pozostaje zarazem Kościołem uniwersalnym, realizującym w sobie chrześcijaństwo na różne sposoby, zależnie od uwarunkowań lokalnych. Powszechność zatem nie oznacza – z jednej strony – relatywizmu ani – z drugiej – uniformizmu, lecz oznacza różnorodność i bogactwo form realizacji chrześcijaństwa, w tym także bogactwo napięć zachodzących w każdej złożonej wspólnoty, które jednakże nie prowadzą do wyłamania się z tej wspólnoty⁴⁹.

⁴⁷ Maciej Zachara. 2022. „Co znaczy, że Kościół jest święty?” Z Niepokalaną 3: 11.

⁴⁸ Jan Paweł II. 2000. „Katecheza”, 49.

⁴⁹ Królikowski. 2015. Wierzę, 134.

Kościół jest również apostołski, bo jako „zbudowany na apostołach (por. Ef 2,19-22), przekazuje wiernie poprzez wieki zarówno ich słowo zawsze żywe, jak i władzę pasterską w następcy Piotra i w biskupach pozostających z nim we wspólnocie”⁵⁰. Zgodnie z poleceniem Chrystusa apostołowie od zarania Kościoła idą i nauczają wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego oraz ucząc je zachowywać wszystko, co im zostało przez Pana przykazane (por. Mt 28,19-20). Misja ta rozszerza się coraz bardziej na cały Kościół, który poprzez Słowo żywe, jaśniejące blaskiem i skuteczne, za sprawą Ducha Świętego i sakramentów „wypełnia (...) zamysł Boga, któremu Chrystus był posłuszny z uległością i miłością na chwałę Ojca, który Go posłał (por. J 7,18; 8,50; 17,1), aby cały rodzaj ludzki tworzył jeden lud, łączył się w jedno Ciało Chrystusa, rozbudowywał się w jedną świątynię Ducha Świętego (DM 7)⁵¹.

Kościół oczekuje wskrzeszenia umarłych i życia wiecznego w przyszłym świecie – to myśl przypieczętowująca treść mszalnego *Credo*. Zmartwychwstanie wierzących w Chrystusa będzie pełnym udziałem w Jego zmartwychwstaniu. Taki jest powód, dla którego św. Paweł nazywa Chrystusa „pierwocinami (gr. *apar-che*) spośród tych, co pomarli” (1 Kor 15,20). Jego zwycięstwo nad śmiercią jest dla wierzących w Niego przyczyną i wzorem zmartwychwstania wszystkich ludzi (por. 1 Kor 15,23). Przyszłe życie wieczne, którego się jako wierzący spodziewamy, będzie udziałem całego człowieka jako istoty cielesno-duchowej w świecie pozaziemskim.

Wszystkie zbawcze wydarzenia, które przyzywane są w omawianym *Credo*, a więc: stworzenie świata i człowieka, przepowiadanie Proroków, wcielenie Syna Bożego, Jego męka, śmierć i zmartwychwstanie, założenie Kościoła, życie sakramentalne na czele z chrztem udzielanym na odpuszczenie grzechów – zmierzają ostatecznie do ukształtowania nowych niebios i nowej ziemi, w których Bóg będzie wszystkim we wszystkich (por. 1 Kor 15,28). Dlatego zasadne wciąż pozostaje pytanie o to, co należy czynić, jak postępować w życiu, by być beneficjentem Bożego miłosierdzia, które oczyszcza z grzechów i zapewnia dary Ducha Świętego. Odpowiedź na takie pytanie podsuwa św. Piotr, który wzywa: Nawracajcie się i przyjmujcie chrzest w imię Jezusa Chrystusa (por. Dz 2,37-38).

⁵⁰ Paweł VI. 1969. Wyznanie wiary, 17.

⁵¹ Jan Paweł II. 2000. „Katecheza”, 49.

Zakończenie

Mszalne *Credo* jest odpowiedzią uczestników Mszy św. na słowo Boże proklamowane w czytaniach mszalnych i objaśniane w homilii. Jest też przygotowaniem do sprawowania liturgii eucharystycznej – tej mianowicie tajemnicy wiary, którą przewodniczący liturgii przywołuje w wezwaniu *Mysterium fidei*, stanowiącym wstęp do aklamacji anamnetycznej po przeistoczeniu.

Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego w ten sposób precyzuje obecność Symbolu wiary w Mszach niedziel i uroczystości:

Symbol, czyli wyznanie wiary, zmierza do tego, aby cały lud zgromadzony dał odpowiedź na słowo Boże zwiastowane w czytaniach Pisma Świętego i wyjaśnione w homilii oraz przez wypowiedzenie reguły wiary według formuły zatwierdzonej do użytku liturgicznego przypomniawszy sobie i uczcił wszystkie misteria wiary przed rozpoczęciem ich celebracji w Eucharystii (nr 67).

Znamienne jest podkreślenie w powyższym tekście związku, jaki zachodzi pomiędzy przypomnieniem i wyznaniem „tajemnic (misteriów) wiary” oraz ich „celebracją w Eucharystii”. Chodzi o związek liturgii sprawowanej przy stole słowa Bożego z liturgią celebrowaną przy stole eucharystycznym (por. KL 56).

Symbol winien być śpiewany lub recytowany przez kapłana i lud w niedziele i uroczystości; można go wykonać także z okazji szczególnie uroczystych celebracji. Jeśli wyznanie wiary jest śpiewane, intonuje je kapłan albo zależnie od okoliczności kantor lub schola; śpiewają zaś wszyscy razem albo lud na przemian ze scholą. Jeśli się go nie śpiewa, winni go recytować wszyscy razem albo na przemian z podziałem na dwa chóry (OWMR 68).

Credo opuszcza się podczas Mszy, z którą łączy się sprawowanie chrztu i bierzmowania, ponieważ w takim przypadku kandydaci i wspólnota wyznają wiarę w formie dialogu z celebransem. Zgodnie z przepisem podanym w trzecim wydaniu wzorcowym Mszału rzymskiego zamiast Symbolu nicejsko-konstantynopolińskiego można stosować – jak to zostało zauważone w 11. przypisie niniejszego artykułu – zwłaszcza w okresach Wielkiego Postu i Wielkanocny Symbol chrzcielny Kościoła rzymskiego, zwany „Apostolskim”⁵². Nie powinno

⁵² Zob. *Missale Romanum*, 437.

to jednak spowodować wyeliminowania Symbolu nicejsko-konstantynopolitańskiego ze zgromadzeń eucharystycznych, ze względów nade wszystko ekumenicznych. Symbol apostołski bowiem jest formułą pochodzenia rzymskiego, natomiast Symbol nicejsko-konstantynopolitański ma zastosowanie w Kościołach Wschodu, w związku z czym stanowi wymowny łącznik między Wschodem i Zachodem.

Choć omówione w tym opracowane *Credo* mszalne, a więc nicejsko-konstantynopolskie, stanowi syntezę prawd wiary wyznawanych przez Kościół, to warto sięgać też po wzmiankowane nieco wyżej *Credo* Pawła VI, które proponuje pełniejszą jeszcze „panoramę” prawd wiary tworzących skarbiec objawienia i przedmiot przepowiadania Kościoła w epoce po Soborze Watykańskim II. Wyznanie wiary Pawła VI można traktować jako swego rodzaju komentarz i dopowiedzenie do *Credo* mszalnego.

Zestawienie Symboli wiary: apostołskiego, nicejskiego i konstantynopolitańskiego:

Skład Apostołski⁵³

Wierzę w Boga, Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, i w Jezusa Chrystusa, Syna Jego jedyne, Pana naszego, który się począł z Ducha Świętego; narodził się z Maryi Panny. Umęczon pod Ponckim Piłatem, ukrzyżowan, umarł i pogrzebion; zstąpił do piekieł. Trzeciego dnia zmartwychwstał. Wstąpił na niebios, siedzi po prawicy Boga Ojca wszechmogącego. Stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych. Wierzę w Ducha Świętego, święty Kościół powszechny, świętych obcowanie, grzechów odpuszczenie, ciała zmartwychwstanie, żywot wieczny.

Symbol Nicejski⁵⁴

Wierzimy w jednego Boga Ojca wszechmogącego, Stworzyciela wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych; i w jednego Pana naszego Jezusa Chrystusa, Syna Bożego, zrodzonego z Ojca, jednorodzonego, to znaczy z substancji Ojca, Boga z Boga, światłość ze światłości, Boga prawdziwego z Boga prawdziwego, zrodzonego, nie stworzonego, współistotnego Ojcu, przez którego uczynione zo-

⁵³ Tekst wg *Breviarium fidei*. 2001, 608.

⁵⁴ Tekst wg Euzebiusza (List do Cezarei, 8.2). Akta Soboru Nicejskiego nie zachowały się, a zatem zarówno sam przebieg obrad, jak i tekst Symbolu możemy odtworzyć tylko z innych źródeł. Tekst Symbolu przechował się w wielu różnych relacjach. Różnią się one minimalnie między sobą. Tekst Euzebiusza tu przytoczony jest najstarszym zachowanym świadectwem. Jan Słomka. *Symbol Nicejski* (21.06.2024). <http://archidiecezja.lodz.pl/czytelnislomka/credo.html>. Powyższa wersja Symbolu wg *Breviarium fidei*. 2001, 612.

stały wszystkie rzeczy tak w niebie, jak i na ziemi; który zstąpił dla nas i dla naszego zbawienia; przyjął ciało i stał się człowiekiem; poniósł mękę i zmartwychwstał dnia trzeciego, i wstąpił do nieba; i przyjdzie sądzić żywych i umarłych. [Wierzymy] w Ducha Świętego.

Symbol Konstantynopolitański⁵⁵

Wierzę w jednego Boga Ojca wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych; i w jednego Pana Jezusa Chrystusa, Syna Bożego, zrodzonego z Ojca przed wszystkimi wiekami, światłość ze światłości, Boga prawdziwego z Boga prawdziwego, zrodzonego, nie uczynionego, współistotnego Ojcu, przez którego wszystko się stało, który dla nas ludzi i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba i przyjął ciało za sprawą Ducha Świętego z Maryi Dziewicy, i stał się człowiekiem. Został ukrzyżowany za nas pod Ponckim Piłatem, poniósł mękę i został pogrzebany; i zmartwychwstał dnia trzeciego według Pisma, i wstąpił do nieba, siedzi po prawicy Ojca, i znowu przyjdzie w chwale sądzić żywych i umarłych. A panowaniu jego nie będzie końca. I w Ducha Świętego, Pana i ożywiciela, który od Ojca pochodzi i którego wraz z Ojcem i Synem czcimy jednocześnie i wielbimy, który przemawiał przez Proroków. W jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół. Wyznajemy jeden chrzest dla odpuszczenia grzechów. Oczekujemy zmartwychwstania zmarłych i życia przyszłego wieku

Bibliografia

- Berno z Reichenau. *De quibusdam rebus ad Missae officium spectantibus* 2: PL 142, 1055–1080.
- Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. 2001. Oprac. Stanisław Głowa, Ignacy Bieda, 608. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Cyryl Jerozolimski. 2000. *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne* (Biblioteka Ojców Kościoła 14). Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Jan Paweł II. 2000. „Katecheza podczas audiencji generalnej *Chwała Trójcy Świętej w życiu Kościoła*”. *L’Osservatore Romano* 10: 48–49.
- Janicki Jan Józef. 1992. Obrzędy liturgii Mszy świętej. W *Msza święta* (Mysterium Christi 3). Red. Wacław Świerzawski, 216–252. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Katechizm Kościoła katolickiego*. 2002. Poznań: Pallottinum.

⁵⁵ Tekst wg *Breviarium fidei*. 2001, 617.

- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*. 2006. Poznań: Pallottinum.
- Królikowski Janusz. 2015. Wierzę w Kościół święty. W *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa* (Lumen Gentium 1). Red. Robert Kantor, 126–140. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.
- Kunzler Michael. 1999. *Liturgia Kościoła* (Amateca: Podręczniki teologii katolickiej 10). Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum.
- Kupiec Kazimierz. 1989. Filioque. W *Encyklopedia katolicka*. T. 5. Red. Ludomir Bienkowski, 196–199. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Link Mariusz. 2001. „Znaczenie i historia sentencji *lex orandi, lex credendi*”. *Łódzkie Studia Teologiczne* (10): 241–248.
- Longosz Stanisław. 2009. Nicejski symbol wiary. W *Encyklopedia katolicka*. T. 13. Red. Edward Gigilewicz, 997–999. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Łydka Władysław. 1985. Arianizm. W *Słownik teologiczny*. T. 1. Red. Andrzej Zuberbier, 38–39. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.
- Marcinkowski Roman. *Katecheza 13. CREDO – wyznanie wiary Kościoła*. (6.06.2024) https://www.jednosc.com.pl/images/katecheza/5170/Kat_22.pdf.
- Misiurek Jerzy. 1985. Arianizm. Cz. I: Nauka Ariusza. W *Encyklopedia katolicka*. T. 1. Red. Feliks Gryglewicz, 911–912. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum* (iuxta typicam tertiam emanatam). 2015. Downers Grove: Midwest Theological Forum.
- Mszał rzymski dla diecezji polskich*. 2013. Poznań: Pallottinum.
- Nadolski Bogusław. 1992. *Liturgika*. T. 4: *Eucharystia*. Poznań: Pallottinum.
- Naumowicz Józef. 2006. Macedonianizm. W *Encyklopedia katolicka*. T. 11. Red. Stanisław Wilk, 680–682. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Nocent Adrien. 1983. Storia della celebrazione dell’Eucaristia. W *La liturgia, Eucaristia. Teologia e storia della celebrazione* (Anàmnesis 3/2). Red. Salvatore Marsili, 216. Casale Monferrato: Marietti.
- Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 1988. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.
- Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 2016. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.
- Paweł VI. 1969. „Wyznanie wiary ogłoszone przez Ojca św. Pawła VI w dniu 30 czerwca 1968 roku”. *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 45 (1): 15–20.
- Puyo Jean, Congar Yves. 1982. *Życie dla prawdy. Jean Puyo rozmawia z ojcem Y. Congarem*. Tłum. Adam Paygert. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.

- Righetti Mario. 1998³. *Manuale di storia liturgica*. T. 3: *La Messa. Commento storico-liturgico alla luce del Concilio Vaticano II*. Milano: Editrice Ancora.
- Sinka Tarsycjusz. 1994. *Zarys liturgiki*. Kraków: Instytut Teologiczny Księża Misjonarzy.
- Słomka Jan. *Symbol Nicejski*. (21.06.2024) <http://archidiecezja.lodz.pl/czytelni/slomka/credo.html>.
- Sobór Konstantynopoliński I (381). W Dokumenty soborów powszechnych: Tekst grecki, łaciński, polski. 2001. T. 1: Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325–787). Oprac. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras, 65–95. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Sobór Nicejski I (325). W Dokumenty soborów powszechnych: Tekst grecki, łaciński, polski. 2001. T. 1: Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II (325–787). Oprac. Arkadiusz Baron, Henryk Pietras, 21–61. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Starowieyski Marek. 1994. *Sobory Kościoła niepodzielonego*. Cz. I: *Dzieje* (Teologia dla Wszystkich). Tarnów: Wydawnictwo Biblos.
- Szewczyk Adam. *Wyznanie wiary. Dlaczego funkcjonują dwie wersje tej modlitwy?* (7.06.2024). <https://niniwa.pl/2020/12/10/wyznanie-wiary-dlaczego-funkcjonuja-dwie-wersje-tej-modlitwy/>.
- Św. Ambroży. *Explanatio Symboli* 7: PL 17, 1155–1160.
- Św. Cyprian. *De Oratione Dominica* 23: PL 4, 519–544.
- Święta Kongregacja Nauki Wiary. 1967. „Formuła wyznania wiary obowiązującego na przyszłość zamiast dotychczasowej formuły trydenckiej i przysięgi antymodernistycznej”. AAS 59: 1058.
- Święta Kongregacja Obrzędów. 1967. „Instrukcja *Eucharisticum mysterium*”. AAS 59: 539–573.
- Teodor Lektor. *Historiae Ecclesiae fragmenta*. Lib. II. 32: PG 86, 183–216.
- Wierzę w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół*. (23.06.2024) <https://ministranci.diecezja.kielce.pl/wp-content/uploads/2022/09/Wierze-w-jeden-swiety-powszechny-i-apostolski-Kosciol.pdf>.
- Zachara Maciej. 2022. „Co znaczy, że Kościół jest święty?”. Z Niepokalaną 3: 11.
- Żądło Andrzej. 2001. *Kościół lokalny. Teologia i duszpasterstwo*. Kraków: Instytut Wydawniczy Księża Misjonarzy.
- Żmudziński Marek. 2014. „Eklezjalny sens Roku wiary w świetle nauczania papieża Pawła VI i Benedykta XVI”. Studia Elbląskie 15: 129–139.

ANDRZEJ ŻĄDŁO, prof. dr hab., prezbiter diecezji kieleckiej, emerytowany profesor w Instytucie Nauk Teologicznych i były dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, założyciel i były redaktor naczelny „Studiów Pastoralnych”, redaktor serii wydawniczej „Kościół w trzecim tysiącleciu”, członek korespondent Papieskiej Akademii Teologicznej w Rzymie.